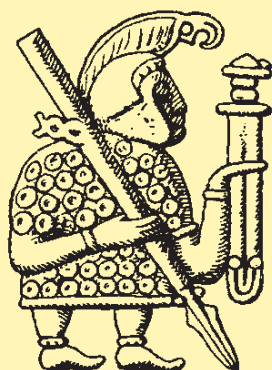

.. FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2022/3

Debatt

Varför har vi inte tusen Rökstenar om klimatkatastrofer?

Av Leif Gren

Nytolkning av Rökstenen i en klimatkontext

I detta debattinlägg vill jag höja ett tvivel över den klimattolkning av Rökstenen som lagts fram på senare år. Det började med att språkforskaren Bo Ralph år 2007 presenterade en storslagen teori om att Rökstenen handlar om kosmologiska gåtor (Ralph 2007). Denna tolkning har under de senaste åren fått stor uppmärksamhet och vidareutvecklats av en tvärvetenskaplig forskargrupp, kallad ”De fyras gäng”, bestående av språkforskaren Pär Holmberg, runforskaren Henrik Williams, religionsvetaren Olof Sundqvist och arkeologen Bo Gräslund. De nya tolkningarna av Rökstenen ifrågasätter den nästan 150 år gamla tolkningen om att inskriften skulle kretsa kring goterkungen Theoderik, enligt Ralph (2021) var det troligen Guðbrandur Vigfússon som först läste in Theoderik 1879. I flera skrifter argumenterar ”De fyras gäng” för att Rökstenen inte bara handlar om kosmologiska gåtor utan mer specifikt om en klimatkatastrof som blev effekten av ett eller två naturvetenskapligt belagda vulkanutbrott under åren 536–537 med drastiskt försämrat klimat (Holmberg 2015; Holmberg et al. 2020). Senare har Williams, utöver klimatspåret, även lyft fram Ragnarök och begravningsritualen (Williams 2021).

De nya tolkningarna av Rökstenen hänger samman med att läsningen tecken för tecken görs lite annorlunda. Problemet för alla tolkningar är att Rökstenens inskrift dels saknar skiljetecken mellan orden, dels kan varje runa stå för flera olika ljud, vilket är källkritiska faktorer som runologen Magnus Källström framhållit (Källström 2020). Utan att det egentligen framkommit någon ny information om själva

ristningen i stenen är det alltså möjligt att utläsa inskriften helt olika beroende på var man väljer att avstava och vilka alternativa ljud man väljer. I nästa steg infogas den nya läsningen i en större men valfri kontext, i detta fall kopplat till kosmologiska gåtor istället för den gamla om kung Theoderik.

Invändningar ur kulturhistorisk synvinkel

Nytolkningen av Rökstenen inriktad på kosmologi och klimatkatastrof, som formulerats av Bo Ralph och ”De fyras gäng”, har lagts fram i långt över tusen sidor, och det har ännu inte kommit några större genmälen från runologiskt håll, vilket naturligtvis vore en diger uppgift. I detta inlägg går jag inte in på runologiska problem kring utläsningen, som är något jag helt saknar kompetens för, utan mer på den kulturhistoriska kontexten med klimatkatastrofen. Jag utgår då från skrifter av min gamle handledare arkeologen Mats Malmer. I sin artikel Konstanter och variabler menar Malmer att arkeologins syfte gäller kulturell förändring, däri inräknat alla former av teknologisk, ekonomisk, social, estetisk, ideologisk och annan förändring (Malmer 1988). Det gäller då att bedöma konstanter och variabler bakom den kulturella förändringen, och den förändringen sker först när en ny variabel blir medveten för sin samtid. Vidare framhåller Malmer betydelsen av att fokusera på det vanliga, det regelbundna, det överallt förekommande, för att säga något om grundläggande mänskliga förhållanden (Malmer 1984).

Som exempel på variabler jag själv väljer här kan anföras flödet av guldmynt från Romar-

riket under senantiken, guld som främst i form av löner för legosoldater under några hundra år påverkade kulturen i Nordeuropa. Vi har stora mängder omsmält guld, guldsmycken och guldbrakteatrar över hela Norden. En annan variabel är järnet som blev mer allmänt förekommande och resulterade i nya jordbruksmetoder, och förmodligen byarnas framväxt. Ytterligare en annan variabel är kristendomen, en faktor vars enorma kulturella resultat i form av tusentals kyrkor och tusentals kristna runstenar över Norden vi inte behöver förtydliga ytterligare. Ännu en variabel kan vara digerdöden på 1300-talet som resulterade i en enorm påverkan på bebyggelsestrukturen och samhället, vi har mängder av lämningar efter övergivna gårdstomter, inte bara en enda.

Varför framstår klimattolkning av Rökstenen som ett unikum?

Om vi ser till den traditionella tolkningen av Rökstenen om att den kopplar till Theoderik den store så är goterkungen en variabel som dyker upp i slutet av 400-talet och resulterar i en mängd kulturhistoriska spår över Europa, och, som Lennart Ryman framhållit, kanske rentav i ortnamn ända upp i Sverige. Rymans exempel visar att namnet har funnits i Norden, men eftersom det även finns andra namn på Tjud- är det svårt att veta om det just är uppkallelse efter Theoderik.

Men när det gäller de anförda vulkanutbrotten under åren 536–537 så framstår detta som väl så kraftfulla variabler, och enligt klimattolkningen så är Rökstenen det veterligen enda kända resultatet i Norden utöver vaga skriftliga kopplingar som fragmentariskt bevarade myter om Fimbulvintern. Att en sådan variabel, som måste ha påverkat stora delar av Europa, inte gett mer kulturella resultat tyder på att den inte etablerade sig i samtidens medvetande som kvardröjande effekt. Klimatkrisen efter vulkanutbrotten framstod förmodligen som en obegriplig hunger- och missväxtskatastrof bland alla andra, låt vara kraftigare. Det är möjligt att vulkanutbrotten ledde till samhällsförändringar, men det behöver inte betyda att samtiden kopplade det till medvetenhet om någon variabel klimat-

faktor. Jämför vi med digerdöden så avsatte den myter och berättelser i flera hundra år (Sägenkartan), medan andra klimatkatastrofer avsett förvånansvärt få långsiktiga minnen, t.ex. missväxten på 1770-talet då hundra tusen människor i Sverige dog.

En viktig poäng i Mats Malmers arkeologiska teori är, som tidigare nämnts, att variabler ska upptäckas och ingå i det samtida medvetandet för att fungera som förklaringsfaktor, och som exempel nämner Malmer att metallfynd dyker upp sporadiskt på stenåldern men det är först när samhället blir medvetet om metallen som ett ohämmat innovationsförlopp uppstår.

Det är lätt att utifrån dagens samhällsdebatt och opportuna idéer göra misstaget att applicera nutida begrepp på forntiden. Över huvud taget ska man vara försiktig med att projicera begrepp som ”klimat” på forntiden, och det är tveksamt om begrepp för klimat och geologisk förändring i modern mening alls fanns i medvetandet före 1700-talets mitt (Frängsmyr 1976). Det är känt att t.ex. Halleys komet finns avbildad på den vikingatida Bayeuxtapeten, men steget är långt från att man då föreställde sig att ”järtecken” kunde påverka dagshändelser till den abstrakta idén om att himlafenomen långsiktigt skulle ge ett förändrat klimat.

Klimatkrisen på 500-talet drabbade inte bara Rök. I kulturhistorisk belysning skulle jag säga att klimattolkningen av Rökstenen gör att stenens budskap framstår som ett unikum och en anomali. Utifrån en global climateffekt måste man fråga sig varför det bara finns en enda, och inte tusentals, ”klimatrunstenar” i Norden? Det är inte rimligt att ett omvälvande vulkanutbrott bara skulle resulterat i ett lokalt klimatmedvetande och ett isolerat monument uppe på den östgötska slätten. Det är, som jag ser det, tveksamt om det över huvud taget fanns några begrepp för klimatmedvetande under nordisk forntid; det är snarast en bakåtprojektion från vår egen tid. Det kan förstås finnas många tänkbara utläsningar av Rökstenens textinnehåll, men den traditionella tolkningen med Theoderik är fullt rimlig kulturhistoriskt sett eftersom Theoderik uppenbarligen var ett med-

vetet begrepp under Europas forntid och som avsatte många kulturhistoriska spår.

Referenser

- Frängsmyr, T., 1976. *Upptäckten av istiden: Studier i den moderna geologins framväxt*. Stockholm.
- Holmberg, P., 2015. Svaren på Rökstenens gåtor: En socialsemiotisk analys av meningsskapande och rumslighet. *Futhark: International Journal of Runic Studies*, vol. 6:65–106.
- Holmberg, P., Gräslund, B., Sundqvist, O. & Williams, H., 2020. The Rök runestone and the end of the world. *Futhark: International Journal of Runic Studies*, vol. 9–10:7–38.
- Källström, M., 2020. Ristarens lyckade ordlek. *Språktidningen* 2020/6:56–63.
- Malmer, M. P., 1984. Arkeologisk positivism. *Fornvännen* 79:260–268.
- 1988. Konstanter och variabler i det förhistoriska samhället. *Fornvännen* 83:89–97.
- Ralph, B., 2007. Gåtan som lösning: Ett bidrag till förståelsen av Rökstenens runinskrift. *Maal og Minne* 2:133–157.
- 2021. *Fadern, sonen och världsalltet: En nytolkning av runinskriften på Rökstenen*, vol. 1–2. Göteborg.
- Ryman, L., 2020. Theoderik och Didrik – namnen som rykt från Rökstenen. Namnbloggen, Institutet för språk- och folkminnen, <<https://www.isof.se/lar-dig-mer/bloggar/namnbloggen/inlagg/2020-01-20-theoderik---och--didrik---namnen-som-rykt-fran-rokstenen>> [läst 2022-05-25]
- Sägenkartan, Institutet för språk- och folkminnen, <<https://www.isof.se/arkiv-och-insamling/digitala-arkivtjanster/sagenkartan/sagenkartan#/places/nordic/true>>
- Williams, H., 2021. *Rökstenen och världens undergång*. Stockholm.

Leif Gren

Lindhagensterrassen 19
SE-112 18 Stockholm
horizons@live.se

Utgiven av

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i samarbete med Historiska museet.

Fornvännen finns på webben i sin helhet från första årgången och publiceras löpande där med ett halvårs fördröjning med licens CC-BY: vitterhetsakademien.se

Ansvarig utgivare och huvudredaktör

Mats Roslund

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

mats.roslund@ark.lu.se

Redaktionssekreterare och mottagare av manuskript

Peter Carelli

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

fornvannen@vitterhetsakademien.se

Redaktörer

Herman Bengtsson, herman.bengtsson@upplandsmuseet.se

Elin Fornander, elin.fornander@shm.se

Åsa M Larsson, asa.larsson@raa.se

Produktion och distribution

eddy.se ab

Prenumeration

eddy.se ab

order@bokorder.se

0498-25 39 00

Helårsprenumeration i Sverige (4 häften) 300 kronor, lösnummer 90 kronor

Helårsprenumeration utlandet 350 kronor

Journal of Swedish Antiquarian Research

published by The Royal Academy of Letters, History and Antiquities

Subscription price outside Sweden (four issues) SEK 350:–

FORNVÄNNEN började utges av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien år 1906 och ersatte då *Akademiens Månadsblad* samt *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*, som båda tillkommit under 1870-talets första år. Förutom i Sverige finns *Fornvännen* på drygt 350 bibliotek och vetenskapliga institutioner i mer än 40 länder.

Tidskriften är referentgranskad.

FORNVÄNNEN («The Antiquarian») has been published by the Royal Academy of Letters, History and Antiquities since 1906, when it replaced two older journals which had started in the early years of the 1870s. Outside Sweden *Fornvännen* is held by more than 350 libraries and scientific institutions in over 40 countries.

The journal is peer-reviewed.

ISSN 0015-7813

Printed in Sweden by Norra Skåne Offset, Klippan 2022